

Bonnafous, M. ve Sadak, N. S. (1927/2014). Mukaddime ve medhal. N. S. Sadak (Çev.), M. E. Balcı (Çevrimyazı). *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s.395-400

Mukaddime ve Medhal*

Max Bonnafous ve Necmettin Sadık Sadak
Çeviren: Necmettin Sadık Sadak

Çevrimyazı: Mehmet Emin Balcı

Mukaddime [Önsöz]

İçtimaiyat yeni bir ilimdir. Taharriyatının [araştırmalarının] başlangıcında olduğu için, elde edilen neticelerden birçoğu henüz tensik ve tanzim edilmemiştir [düzenlenmemiştir]. Bunun için, diğer müterakki [gelişmiş] ilimlerde olduğu gibi toplu ve mazbut [düzenli] bir “içtimaiyat kitabı” bir “manuel” [el kitabı] yazılması çok müşküldür. İçtimaiyat Fransa’da mekteplerin ders programlarına ithal edildiğinden beri neşredilen ders kitaplarının mükemmel olmaması ve hepsinde az çok şu veya bu noksanın bulunması bu müşkülattan ileri gelir.

Bu kitabın mümkün olduğu kadar tam olmasına dikkat edilmiş, bunun için de belli başlı içtimaiyatçıların muhtelif meseleler hakkında elde ettikleri neticeler, gerek nazariye şeklinde gerek müşahhas [somut] misallerle hülasa edilmiştir.

Bu eser üç kitaptan mürekkep olacaktır. Bu birinci kitap umumi içtimaiyat bahislerini muhtevi olacak, ikincisi ve üçüncüsü ise içtimaiyatın muhtelif şubelerine; dinî, siyasi, ailevi, iktisadi, bedii içtimaiyat [sanat sosyolojisi] gibi tetkikata hasredilecektir. Muhtelif fasılları hususi tetkik ve tettebbularına [araştırmalarına] göre müelliflerden her biri yazmış ve müştereken gözden geçirmişlerdir. Max Bonnafous’un yazdığı bahisleri de Necmettin Sadak Bey Türkçe’ye tercüme etmiştir.

Medhal [Giriş]

Bu kitabı bilhassa Darülfunun talebesi için yazdık. Darülfünuna gelen gençler öğrenmek arzusu, ilim iştihakı içinde çırpınıyorlar. Fakat bu şayan-ı

* Max Bonnafous ve Necmettin Sadık [Sadak], İçtimaiyat, çev. Necmettin Sadık [Sadak], İstanbul, Maarif Vekaleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, 1927, s. i ve 1-8. Bu kitap önsözde de belirtildiği gibi *Umumi İçtimaiyat* başlığı altında neşredilecek üç kitapluk eserin (diğer iki cildin sosyolojinin alt dallarına ayrılması planlanmıştır) ilk kitabı olarak, “Birinci Kitap” notuyla yayımlanmıştır. Kitabın iç kapağında Rika yazıyla şu not yer almaktadır. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi’nin 21 Nisan 1927 tarih ve 4955 numaralı emirnamesiyle birinci defa: 205 nüsha olarak basılmıştır.” Mukaddime imzasızdır. Medhal ise iki yazarın imzasını taşımaktadır.

takdir heves ekseriya, yokluk içinde heba oluyor, çünkü bu gençler ders takrirleri haricinde, öğrenmek ihtiyaçlarını tatmin edecek hiçbir fikrî gıda bulamıyorlar. Türkçe içtimaiyat kitapları, diğer ilim şubelerinde de olduğu gibi, hiç yok gibidir. Talebenin ekseriya ecnebi bir lisana vakıf olmadıkları da nazar-ı dikkate alınır, ne elim bir mahrumiyet içinde kaldıkları kolaylıkla anlaşılır. Bir taraftan hakiki ilme teşne, fakat diğer taraftan ilmin maddi vesaitinden mahrum olan bu gençlik insana adeta yeis veren bir manzara teşkil ediyor.

Binaenaleyh bu kitap, içtimaiyat talebesi için ilk ve zaruri malzeme vazifesini görecektir, onlara içtimaiyatın mevzusu, usulü, şimdiye kadar giriştiği mesai ve taharriyat, elde ettiği neticeler hakkında süratli ve sarıh bir fikir vermeye çalışacaktır. Hiç şüphesiz, çok muğlak ve müşkül sahalarda çalışan bu yeni ilmi, daha taharriyatının başlangıcında böyle küçük bir kitapta ve bir kül halinde toplamak iddiasında değildir. Maksadımız, içtimaiyat tetkikatına girişmek isteyenlere mütevazıane rehberlik etmekten ibarettir. Bu sahadaki malumatı, diğer lisanlarda yazılmış binlerce eserlerde ileri götürmek isteyenler, burada ancak kendilerine derhal lüzumu olan iptidai malumatı [başlangıç düzeyindeki bilgileri] bulabileceklerdir.

Fakat ne kadar mütevazıane olursa olsun bu kitabın daha yüksek ve şümüllü bir gayesi daha vardır ki o da, yalnız Darülfünun talebesine değil bu memlekette içtimai meselelerle uğraşmak isteyenlere hitap etmek istemesidir. İçtimaiyat ilmine en ziyade muhtaç memleketler, hiç şüphesiz bizim gibi inkılaplar geçiren, eski müesseseleri yıkan genç demokrasilerdir. Her vatandaşın memleket işlerini düşünmeye mecbur olarak içtimai heyetlerin, gerek doğrudan doğruya gerek bilvasıta idaresine karışması, insan zümrelerini idare eden kanunları bilmekle mümkündür ancak bu şartla faydalı olabilir. Bir milleti idare etmek için yalnız zeka ve seciyenin kafi olduğu devirler artık geçmiştir. Devlet işleri ile mükellef olanların ilim ile mücehhez olmaları, hiç olmazsa ilimden istifade etmeleri de lazımdır. Bu asırda, nasıl, bir adam hazırlıksız doktor ve mühendis olamazsa, hiç yoktan devlet adamı da olamaz. Vücut-ı beşerin mahiyeti ve teşkilatını uzun uzadıya tetkik edip öğrenmeden hastalıklarımızı tedaviye kalkışan mütetabbipler [sahte tabipler], bu ilim ve tababet [tabiplik] asrında bizde nasıl gülünç görünüyorsa, elinde tuttuğu ve idare etmek istediği cemiyetin ilmî surette tetkik edilmesine lüzum görmeyen devlet adamı da bundan farklı olamaz.

Büyük sanatkar Rodin, bir esere başlamadan evvel, işleyeceği mermer parçalarına bakar, bu taş kitlelerini uzun uzadıya, derin bir aşkla temaşa eder, onları okşar, dehasının ibdakâr [yaratıcı] inkişafını bu mermer parçalarından

beklerdi. Şaheserler yaratan bu büyük heykeltıraş ilahi ilhamını, böylece adeta, üzerinde eserini işleyeceği maddeden alırdı. Bir tunç heykele, ancak bir mermere yakışacak şekilleri ve nispetleri veren heykeltıraş fena bir sanatkârdır, tahta evlere taştan binalara yakışan şekilleri veren mimar, fena bir mimardır; içinde bulunduğu içtimai muhiti sarih surette tanımayan, insanları mutlak surette idare etmek isteyen devlet adamları da, hiçbir zaman muvaffak olmayan siyasetçilerdir. Hakikatin yanında veya haricinde kalan mefkûre, akim kalmaya mahkûm, ölü bir şeydir. Yegâne müsmer [semereli, verimli] olan mefkûre, şeniyetten çıkan fakat onun fevkine yükselen, şeniyetten kalan fakat daha yükselene suud eden [çıkan, yükselen] ve şeniyeti [gerçekliği] bizatihi kendisine doğru yükselten mefkûredir. Mefkûre keyfi ve suni bir bina değildir, ferdi bir dimağın mahsulü de değildir ve olamaz. Mefkûre, ancak şeniyettedir ve onu, uzun ve çetin mesaiyle oradan bulup çıkarmak bize aittir. Bu suretle, bu kitaptan alınacak ilk ders, bir tedbir ve basiret dersidir; ve içinde yaşadığımız, idare etmek istediğimiz içtimai muhiti ilmî bir surette tanımak zaruretini öğretir; bu vukuf, siyaset sahasındaki tatbikatının müsmer [semereli, verimli] olması için en esaslı şarttır.

Tabiat ilimlerinin, fizikin, kimyanın tesisinden evvel insanlar, bir sihirbazın mucizeler yaratacağına, bir değneğin darbesiyle maddeyi tahvil ve tebdil edebileceğine inanırlardı. Bu zehap beşeriyette uzun müddet hakim oldu. Kimya ilminden evvel hâkim olan “ilm-i simya” mütehasısları, herhangi bir maddeyi altına tahvil edecek “hacer-i felsefi”yi [felsefe taşı'nı] ararlardı. Aynı surette, içtimaiyatın tesisinden evvel, fikr-i beşeri bir cemiyetin herhangi bir emri veya kanun ile kalpten kalbe girebileceğini uzun asırlar zan etti. Bacon'ın dediği gibi; tabiata hakim olmak ancak tabiat kanunlarına itaatle mümkündür. Bir cemiyete, bir millete hakim olmak için de içtimai hayatı idare eden layetegayyer [değişmez] kanunları bilmek lazımdır. Çünkü tabiat sahası gibi cemiyet de, tebdil ve tağyiri [değişim ve dönüşümü] insanların elinde olmayan sabit ve muayyen kanunlara tabidir. Vazı-ı kanunun [kanun koyucunun] arzu ve iradesiyle bir müesseseyi tebdil etmek [değiştirmek] imkansızdır.

İçtimaiyat kanunlarına kafi derecede vakıf olmadıkları içindir ki, şimdiye kadar milletleri idare eden devlet adamları, umumiyetle, her ikisi de tehlikeli, iki yol takibine temayül etmişlerdir.

Bazıları, kemal sıfatıyla, kanunların, müessesenin, hukuki şekillerin mutlak kudretine inanırlar. Hiç şüphesiz bunda kısmen haklıdırlar. Emreden, cebir ve tazyik eden bir kanun örflerde nihayet itiyat neticesi derin tahavvüller [değişimler] vücuda getirmeye muvaffak olur. Yavaş yavaş kanun ve müessesenin bu tazyik ve mecburiyet sıfatı silinir, maşeri vicdanda [kamuoyunda] da tebed-

düller [değişimler] hasıl olur. Buna ruhiyat ve içtimaiyat mütehassısları “beca-yiş kanunu” namını verir. Mesela iptidai bir vicdan için: “Kimseyi öldürme-yeceksin, adaleti bizzat kendin tatbik etmeyeceksin!” kaidelerine riayet güçtür. Bu asırda yaşayan bir insanın vicdanı bu emirlere bilamüşkülât [zorlanmadan] mutavaat eder [boyun eğer]. Bittabi medeni cemiyetlerimizde yaşayan insan, kadim ecdadımıza güç gelen bu mecburiyetlere tev’an [isteyerek] hürmet eder. Fakat kanunların ve müesseselerin, maşeri vicdanı tebdil hususunda malik oldukları bu kudreti ilanihaye tevsî ve teşmil etmek [genişletmek] hatadır. Maşeri vicdan, kendisine tahakküm etmek isteyen bu kanunlara karşı ekseriya aksülamelde bulunur [tepki verir]. Kanunlarla örf arasında bir mütekabiliyet hadisesi vardır ki, vazı-ı kanunlarca malum [kanun koyucular tarafından biliniyor] olmalıdır. Son asırda içtimaiyat tetkikatının meydana çıkardığı bu hakikat siyasi ricale daimî rehber olmalıdır: Cebren kabul ettirilen bir kanun, örfleri tadil eder, maşerî vicdanın itiyatlarını yavaş yavaş değiştirir; fakat bir kanun, bütün tesirini icra edebilmek için, maşerî vicdana tahakküm etmekle beraber bu vicdanın muzlim [karanlık, gizli] ve müphem arzularını da ifade etmelidir.

Rodin’in itiyadı bunun için parlak bir misaldir:

Bir eser-i sanat, hakikaten güzel olmak için, istinat ettiği maddenin deha ve seciyesini tamamıyla ifade etmelidir. Aynı suretle, bir kanun hakikaten iyi ve müessir olmak için, vatandaşların fikirleri ve ruhları bunu kabule hazırlanmış bulunmalıdır. Bu suretle siyasi deha, kelimenin tam manasıyla, bir halik, küçük mikyasta bir uluhiyet değildir. Dahiler, şeniyetten, vicdan-ı içtimaiden, herkesten evvel ilham alan insanlardır.

Victor Hugo, kendisini, kainatın ortasında dünyanın bütün gürültülerini toplayan “tanin bir aks-i seda”ya [çınlayan bir yankıya] benzetirdi. Bu güzel teşbih içtimaiyata da kabil-i tatbiktir [uygulanabilir]. Dahi bir recul-i siyasi [siyaset adamı] o adamdır ki, her şeyden evvel maşerin üzerine eğilir, oradan yükselen müphem gürültüleri dinler, bunların manasını herkesten iyi anlar. Bunun içindir ki, bu gibi insanların sesi, bu kadar gür olur, bu derece uzaklara gider ve yine bunun içindir ki bu ses, halk kitlelerini esrarengiz bir kudretle tehyîç edebilir [heyecanlandırabilir]. Şüphesiz bu ses de bir insan sesidir, fakat mucizevi, ilahi bir kudrete maliktir. Çünkü maşerî ruhu bütün kesafetiyle [yoğunluğuyla] ifade eden bir sestir. Böyle bir siyasi adam, zahmetlerinin mü-kafatını pek çabuk görür. Çünkü maşerin [toplumun], cemiyetin mefkûresini [ülküsünü] ifade etmiştir; mütekabilen [karşılığında] vicdan-ı maşerî [kamu-oyu] de onu, kudretinin vekili addeder.

Bazı siyasiyun [siyasiler] da cemiyeti tetkik etmenin faydasını daha iyi his-

setmişlerdir, fakat, içtimaiyatçılar gibi, beşerî kıymetlerin heyet-i mecmuasını tetkik edecek yerde, yalnız iktisadi kıymetlere ehemmiyet vermişlerdir. Bu suretle ş'e'nî ile maddîyi birbirine karıştırmışlardır. Bunlar, keyfi olarak, cemiyetlerin tetkikini sırf iktisadiyata inhisar ettirmişlerdir [iktisat bilimiyle sınırlamışlardır]. Hiç şüphe yok ki –aşağıda göstereceğimiz vechile– “tarihî maddiye” [tarihsel maddecilik] mesleğinin fikir harekâtında büyük faydaları dokunmuştur. Çünkü diğer bütün hadiseler arasında iktisadi hadiselerin de ehemmiyetini bariz bir surette göstermiştir. Fakat bu meslek, bütün cemiyet hayatını iktisadi şekillerle, servetlerin istihsal ve istihlakıyla izah etmek istemekle çok uzağa gitmiştir. Saint Simon'un “insanların idaresi yerine eşyanın idaresini ikame etmek” düsturu ancak kısmen doğrudur. İktisadi kıymetler de nihayetü'l-emr [nihayetinde], mefkûreye tabidir. Bir insan için, yaşamak, sırf fizyolojik tarzda ömrünü temadi [devam] ettirmek değildir. Bedeni, maddi ihtiyacâtın silsile-i derecâtı [dereceler dizisi/sırası], bütün içtimai sınıflarda aynı değildir; yani o da bizzat manevi kıymetlere tabidir. Bir amelenin bütçesinde meskene tahsis edilen para, orta halli bir adamın bütçesine nispetle çok azdır, halbuki gıdaya ayrılan meblağ ondan çok daha fazladır.

İktisadiyat, içtimaiyat ilminin bir kısmını teşekkül eder; tarihî maddiyecilik, kıymet ve vüsatı [kapsamı] teşmil edilemeyecek [genişletilemeyecek] bir usuldür: Aşağıdaki sayfalar bunu da gösterecektir.

Fakat maksadımız bundan ibaret değildir. Bütün memleketlerde, bütün içtimai muhitlerde bir ahlak buhranından bahsedildiğini işitiyoruz. Ferdî vicdanlarda mevcudiyetinden şikayet edilen bu ahlak buhranı, devletlere kadar sirayet eden bir buhran, bir demokrasi buhranı şeklini de alıyor. Son zamanlarda bu nevi buhranlar müelliflere mevzu olmaya başladı. Hemen her yerde dinî itikatlar az çok sarsılmakta, ilahlar insanlardan git gide uzaklaşmakta daha doğrusu insanlar ilahları kendilerinden uzaklaştırmaktadırlar. Bazı müelliflerin zannettikleri gibi insan kütlelerinin bu dinî akidelere, bu imana rücu ederek kaybetmiş göründükleri mefkûreyi tekrar aynı membalardan bulmalarını ümit etmek, bir nehrin ansızın istikamet ve cereyanını değiştirerek suların, birdenbire membaa doğru akmaya başlayacağını ve sahillerinde, çoktan arkada bıraktığı manzaraları tekrar kurabileceğini ümit etmeye benzer. Aile müessesesi de aynı sarsıntılara maruzdur. Aile rabitalarının takviyesini, eski aile mefkûresinin yeniden doğmasını ümit etmek de beyhudedir. Bu kesif istihsal sırasında [yoğun/seri üretim yüzyılı], eski bildiğimiz aile şekli de zevale [yok olmaya] mahkûmdur. Çocuklar, genç yaşta hayatlarını kazanmak için aile muhitini terk ederek, aile nüfuz ve tesirlerinden uzaklaşmaya mecburdurlar. Umumi vatan idealine, milli mefkûreye gelince, memleketimiz, bu mefkûrenin muazzam kudretinden neler bekleyebileceğini, ne mucizeler ümit

edebileceğini kafi derecede göstermiştir. Mevcudiyet ve istiklalinin tehlikeye düştüğünü görür görmez, bütün kudretler toplanıyor, bütün eller birleşiyor ve bütün kalpler aynı ulvi ahenk içinde hep bir arada çarparak, heyecanla, aynı ümitle dolup taşıyor. Fakat sulhun sakin ve feyizli seneleri tevali edip [birbirini izleyip], herkes ruzmere [günlük] meşguliyetlerinin başına avdet edince [dönünce], insana öyle geliyor ki mucizeler yaratan bu kuvvetli mefkûre, bazen kalplerimizden uzaklaşıyor, tehlike ve cidal [mücadele, savaş] zamanlarında orada tutuşan mukaddes alevin muavenetinden bizi yavaş yavaş mahrum bırakıyor!

İmandan sıyrılan, aileden ayrılmaya mecbur kalan, devletin vasi hududu içinde boğulan fert, nereye rabt-ı nefis edeceğini [nereye bağlanacağını], kendisini neye feda edeceğini sarîh surette bilemiyor, ve zaafının vicdanını ezen bütün ağırlığını korku ve dehşet içinde hissediyor: İşte ahlak buhranının sebepleri bunlardır. Yoksunluğu, insanı zulmetler içinde şaşkırtan bu mefkûre o çağı yeniden nasıl tutuşturmalı? İnsanın vicdanını ısıtacak, gözlerini parlatacak olan bu sönmüş alevi nasıl canlandırmalı?

Odamıza kapanarak, kütüphanenin sükûneti içinde yeniden felsefi bir ahlak nazariyesi vücuda getirmek ve bu yeni nazariyeye göre insanlara vaaz ve nasihat etmek, bu buhrana bir çare olamaz. Söz, vaaz, nasihat ancak dinleyenlerin kalbindeki derin hislere tetabuk ederse bir tesir-i icra edebilir.

Bunun için, beşeriyetin tarihinde daima mefkûreye kıymet vermiş olan şeyin ne olduğunu, dinî mefkûrenin, aile mefkûresinin, milli mefkûrenin kudret ve kuvvetlerinin nereden geldiğini uzun ve sabırlı mesaiyle aramak lazımdır. Bu mefkûre ilmi, yavaş yavaş vücut buldukça, geçirdiğimiz buhranlara müessir [etkili] ilaçlar bulunduğu da görülecek ve ancak o zamandır ki insanlara kalplerinin bu derin şüphe ve sükûtu içinde bekledikleri müessir lisan ile hitap edilebilecektir.

Maksadımız, içtimaiyatçıların bu sahada sarf ettikleri gayretin ve vasil oldukları neticelerin ne olduğunu göstermektir. Ve diyebiliriz ki içtimaiyattan alınacak ders, nihâyetü'l-emr [nihayetinde] bir ümit dersidir.

Hülasaten bu devrede gördüğümüz buhranlar son asır adamlarının ilim ile mefkûreyi telif etmeye henüz muvaffak olamamalarından neşet ediyor. Asri milletler müspet düşünceden birdenbire koyu maddiyatperestliğe [maddeciliğe] geçtiler. Şimdi vicdanlardan belki biraz tedbirsizce tart edilen [kovulan] mefkûrenin yeniden nasıl bulunacağını bilmiyorlar. Bize bu yolu gösterecek en emin yol içtimaiyattır. Manevi mefkûre ile ilmî düşünceyi telif çaresini ancak içtimaiyatın tetkikatı sayesinde bulabiliriz.